

Čarobna frula s posebnim osvrtom na ulogu Tamina

Filipović, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:569540>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

IV. ODSJEK

FILIP FILIPOVIĆ

ČAROBNA FRULA S POSEBNIM OSVRTOM
NA ULOGU TAMINA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA

IV. ODSJEK

ČAROBNA FRULA S POSEBNIM OSVRTOM
NA ULOGU TAMINA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. art. Giorgio Surian

Student: Filip Filipović

Ak. god. 2022./2023.

ZAGREB, 2023.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTOR

prof. art. Giorgio Surian

Potpis

U Zagrebu, 28.3.2023.

Diplomski rad obranjen

POVJERENSTVO:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Zahvala

Ovim putem zahvaljujem se svima koji su bili uz mene tijekom mog glazbenog obrazovanja i sazrijevanja. Posebno zahvaljujem mojem profesoru i mentoru Giorgiu Surianu te profesorici Lani Bradić koji su mi pokazali ispravan umjetnički put te iz mene izvukli ono najbolje čega ni sam nisam bio svjestan da se u meni skriva. Zahvaljujem također svojim roditeljima koji su uz mene od samog početka i najzaslužniji su što sam se krenuo baviti glazbom.

Sadržaj:

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	2
2. Wolfgang Amadeus Mozart.....	3
2.1. Glazbeno djetinjstvo.....	3
2.2. Turneja Europom.....	3
2.3. Beč i Prag.....	5
2.4. Posljednje godine.....	6
3. Čarobna frula.....	7
3.1. Općenito.....	7
3.2. Podjela likova.....	8
3.3. Sinopsis.....	8
3.3.1. Prvi čin.....	8
3.3.2. Drugi čin.....	9
3.4. Simbolika.....	9
3.4.1. Prosvjetljenje.....	9
3.4.2. Ideja ravnoteže.....	11
3.4.3. Simbolika broja tri.....	12
3.4.4. Elementi Slobodnog zidarstva.....	13
4. Tamino.....	14
4.1. Uloga.....	14
4.2. <i>Dies Bildnis ist bezaubernd schön</i>	14
4.3. Drugi vokalno – tehnički zahtjevi uloge.....	15
4.4. Iskustvo izvođenja uloge.....	18
5. Zaključak.....	20
6. Literatura.....	21
7. Prilozi.....	22

Sažetak

Ključne riječi: Mozart, Čarobna frula, opera, tenor, Tamino

Operu *Čarobna frula* skladao je Wolfgang Amadeus Mozart 1791. godine, a libreto je napisao Emanuel Schikaneder. Ovo glazbeno – scensko djelo u dva čina skladano je u formi Singspiela, tradicionalnog oblika njemačke opere koji između pjevanih arija ima umetnute govorne dijelove. Navedena opera obiluje mističnim elementima, metaforama i simbolikom, a detaljnijom analizom djela možemo primijetiti brojne značajke pokreta Slobodnih zidara čiji su članovi bili obojica – skladatelj i libretist. Glavna tenorska uloga u ovoj operi jest princ Tamino. Pokušavajući spasiti ljubav svog života dolazi do prosvjetljenja i saznanja koja mu iscertavaju davno znanu činjenicu kako nije sve crno – bijelo te nikada ne smijemo uzeti činjenice „zdravo za gotovo“ bez promišljanja. Ovaj rad zamišljen je kao sažet biografski opis Mozartova života, analiza opere i simbolike koju ona sakriva u sebi te kratki pregled vokalno – tehničkih zahtjeva uloge Tamina.

Abstract

Keywords: Mozart, The Magic Flute, opera, tenor, Tamino

Opera *The Magic Flute* was composed by Wolfgang Amadeus Mozart in 1791. The libretto was written by Emanuel Schikaneder. This musical and scenic work is a Singspiel, a traditional form of German opera which has spoken parts inserted between sang arias, consisting of two acts. The above opera is full of mystical elements, metaphors and symbolism and with a detailed analysis we can also notice numerous features of the Freemasonry movement whose members were both the composer and the librettist. The main tenor part in this opera is the one of prince Tamino. Trying to save the love of his life, he comes to an enlightenment and knowledge that underline the old – known fact that not everything is black and white and that we can never take facts for granted and not reflect on them. This paper is intended as a summarised description of Mozart's life, an analysis of the opera and the symbolism that it hides and a short overview of the vocal and technical requirements of Tamino's role.

1. Uvod

Čarobna frula (Die Zauberflöte) Wolfganga Amadeusa Mozarta prva je opera u kojoj sam pjevao glavnu tenorsku ulogu te je zbog toga zaslužila posebno mjesto među operama s kojima sam se dosad susretao u svojem umjetničkom djelovanju. Uloga Tamina iz ove opere bila je praktični dio mog diplomskog rada. Izvodio sam je na daskama Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Kao aktivni sudionik opere, u ovom radu želim iznijeti analizu vlastite uloge, ne samo iz perspektive publike već i gledišta samog izvođača te ukazati na njen značaj, a pritom i istaknuti neke od vokalno – tehničkih prepreka iste.

Za početak ću u ovome radu predstaviti život i djelo njenog skladatelja, velikog Wolfganga Amadeusa Mozarta koji je u suradnji s libretistom Emanuelom Schikanederom, stvorio ovo svevremensko djelo. Zatim ćemo se osvrnuti detaljnije na samu operu, njen nastanak, radnju, likove i simboliku kojom obiluje. Na kraju napraviti ćemo kratki pregled vokalno – tehničkih zahtjeva uloge Tamina

2. Wolfgang Amadeus Mozart

2.1. Glazbeno djetinjstvo

Austrijski skladatelj Wolfgang Amadeus Mozart rođen je 27. siječnja 1756. godine u Salzburgu, a umro je 5. prosinca 1791. godine u Beču. Kao čudo od djeteta, počeo je skladati s pet godina te je ubrzo razvio svoj prepoznatljivi glazbeni stil; do osamnaeste godine skladao je djela sposobna mijenjati stavove čitavih civilizacija.¹ Mozart, najmlađi od sedmero djece, rođen je u „glazbenoj“ obitelji. Naime, njegov otac, Leopold Mozart, bio je violinist i skladatelj na dvoru kneza nadbiskupa u Salzburgu. Također, upravo u trenutku kada je Leopold podučavao Wolfgangovu stariju sestru Mariu Annu (nadimka Nannerl) njenim prvim glazbenim koracima, Wolfgang je pokazao prvi interes za glazbu.

Kao dijete, mnogi su mislili da Mozart ima veoma bujnu maštu te da izrazito teži perfekcionizmu. Njegova sestra navela je u svojim memoarima govoreći o svome bratu sljedeće: „njegove čudne fantazije najlakše je razumjeti ako shvatimo da Mozart naizgled nije živio u stvarnome svijetu; njegove misli nisu bile na zemlji i u sadašnjosti, već u zvijezdama; uvijek je sanjario i maštao.“² No, možda bismo trebali smatrati kako je upravo ta njegova mašta i velika sposobnost sanjarenja to što je učinilo Mozarta jednim od najvećih skladatelja u cijeloj glazbenoj povijesti.

2.2. Turneja Europom

U 18. stoljeću, brojni izvođači putovali su Europom kako bi izvodili koncerte na uglednim dvorovima. Tako je i Leopold ugledao financijsku priliku u europskoj turneji na kojoj je odlučio predstaviti brojnim uglednicima ne samo jedno, već dva „čuda od djeteta“. Wolfgang i Nannerl tako su nastupali u brojnim europskim gradovima uključujući München, Beč, Frankfurt, Pariz i London. U Parizu i Londonu Mozart je imao prilike skladati svoje prve sonate, a ključan detalj njegova boravka u Londonu je svakako i činjenica da je imao prilike učiti od Johanna Christiana Bacha, sina genijalnog Johanna Sebastiana Bacha. Uz njegovo mentorstvo i prijateljstvo, Wolfgang je u Londonu skladao i svoje prve simfonije u dobi od samo osam godina.

¹ F. Kerst i H. Krehbiel, *Mozart: The Man and the Artist as Reveald in his own Words*. Oxford, The Project Gutenberg Literary Archive Foundation, 2003., str. 9

² A. Kennedy, *Mozart: Requiem of a genius*, 1. izdanje, New York, Fritzen Media, 2016., str. 17

Nakon trogodišnje europske turneje, obitelj Mozart vratila se u rodnu Austriju. Za vrijeme svog boravka u Salzburgu, mladi Mozart počeo je skladati djela temeljena na skladbama drugih skladatelja. Smatra se kako je njegov otac Leopold pribavio ta djela za vrijeme velike europske turneje obitelji Mozart i donio ih u Salzburg gdje je potaknuo mladog Wolfganga da prilagođava djela drugih autora kroz glazbeni oblik koncerta. Prilagođavanje i orkestracija raznih stavaka sonata u koncerte nije bio nimalo lak zadatak. Neki čak smatraju kako su ova djela bila toliko kompleksna i virtuozna da su kasnije služila kao prethodnici velikim klavirskim koncertima koje je Mozart napisao 1780-ih.³

Svoju prvu, i to neuspješnu operu, Mozart napisao je u Beču po narudžbi cara Josipa II. Prema želji cara, trebao je napisati komičnu operu (opera buffa) u trajanju od tri sata na tekst *La finta semplice*. Nažalost, bečka masa je ismijala operu prije nego što je uopće postavljena na scenu te je bečka premijera odgođena na neodređeno. Do danas, ova opera ostala je najveća Mozartova partitura s 558 stranica notnog zapisa. Svoju premijeru *La finta semplice* dočekala je 1769. u Salzburgu. Također, za vrijeme svog boravka u Beču, unatoč neuspjehu njegove prve opere, Mozart je skladao i danas popularnu jednočinku *Bastien i Bastienne*.

1769. godine Mozart i njegov otac Leopold zaputili su se na turneju po Italiji gdje je mladi Mozart mogao naučiti više o pravoj talijanskoj operi. Najznačajniji utjecaj na njega imao je Padre Martini (Giovanni Battista Martini), franjevački fratar, od kojeg je učio kontrapunkt. Martini je taj koji ga je potaknuo da pristupi ispitima kako bi i službeno postao majstor skladatelj. Diploma koju je stekao na Accademia Filarmonica di Bologna predstavlja prekretnicu u njegovoj karijeri jer je upravo ona prvi službeni dokaz Mozartova skladateljskog umijeća.

U kolovozu 1772. godine, nakon povratka u Salzburg, dodijeljena mu je funkcija koncert majstora na dvoru nadbiskupa Colloreda. Međutim, pravo je pitanje je li ova pozicija bila uistinu Wolfgangova želja ili je to bila želja njegova oca. Iako nesretan, u Salzburgu je svoje vrijeme posvetio skladanju, podučavanju glazbe i daljnjem usavršavanju svoje skladateljske tehnike, jednako kao i vježbanju klavira, orgulja i violine. Nakon što je zatražio plaćeni dopust kako bi mogao putovati i nastupati u drugim gradovima, dobio je otkaz 1777. godine.

³ A. Kennedy, *Mozart*, str. 30

Na sljedeća europska putovanja pratila ga je njegova majka. Neko vrijeme Mozart se zadržao u Mannheimu gdje se i prvi puta zaljubio u mladu sopranisticu Aloysiju Weber. Nažalost, ona mu je na kraju slomila srce kada nije željela poći za njim nazad u Salzburg. Također, kratko razdoblje boravio je sa svojom majkom u Parizu gdje je 3. srpnja 1778. godine Anna Maria Mozart i preminula. Nakon majčine smrti otvorila se pozicija orguljaša i koncert majstora u Salzburgu koju je Mozart u konačnici, bez svoje voljene Aloysije, odlučio prihvatiti i ponovno se pridružiti ocu.

Za vrijeme svog boravka u Salzburgu stekao je, za potrebe ovoga djela, jedno iznimno značajno poznanstvo. Naime, u Salzburgu je Mozart, tada 24-ogodišnjak, upoznao Emanuela Schikanedera, libretista opere kojom se bavimo u ovome radu – Čarobne frule. Upravo je Salzburg, gdje je Schikaneder doputovao sa svojom kazališnom trupom 1780. godine, mjesto gdje je započela njihova dugogodišnja i uspješna suradnja.

2.3. Beč i Prag

1781. godine Mozart putuje u Beč po naredbi nadbiskupa od Salzburga kako bi sudjelovao, odnosno svirao, na svečanosti proslave uspona cara Josipa II. na habsburško prijestolje. Nadbiskup je tražio da na koncertu izvede djela i drugih skladatelja, a ne samo vlastita djela. Nakon brojnih nesuglasica koje su imali za vrijeme Mozartova boravka u Salzburgu ovo je bila kap koja je prelila čašu i ponovno završila njegovo zaposlenje na poziciji koncert majstora u Salzburgu.

Kao slobodni umjetnik, idućih je nekoliko godina u Beču skladao brojna djela za klavir, uspješni Singspiel *Otmica iz Saraja* te naravno, odsvirao brojne uspješne koncerte. Također, 1782. godine oženio je, mlađu sestru svoje prve ljubavi Aloysije, Constanze Weber s kojom je imao dvoje djece. Dvije godine kasnije pridružio se društvu slobodnih zidara. Slobodno zidarstvo tada, a i danas, temelji se na duhovnim vrijednostima kao što su integritet, darežljivost i dobrotu; masoni teže postati najbolja ljudska verzija koju mogu ostvariti živeći moralno i nastojeći pronaći istinu kroz obrazovanje i samospoznaju.⁴ Također, ovaj pokret uključuje i brojne mistične simbole i rituale koje je moguće prepoznati i u mnogim Mozartovim glazbenim djelima, ali o tome nešto kasnije.

⁴ A. Kennedy, *Mozart*, str. 68

Za vrijeme svoga boravka u Beču Mozart je stekao jednog velikog prijatelja – Josepha Haydna. Smatrao je kako ga je upravo on naučio skladati gudačke kvartete, čiji je Haydn uopće začetnik. 1785. godine Mozart je napisao čak šest gudačkih kvarteta koje je posvetio njemu. Haydn je pokazao Mozartu da su jednostavnost i ekonomičnost ponekad impresivnije i utjecajnije od kompleksnosti; ova jednostavnost i čistoća postale su definirajuća odlika Mozartovih najuspješnijih skladbi.⁵

Jedna od danas poznatijih Mozartovih opera, koju je skladao i premijerno izveo u Beču, bila je *Figarov pir*. Međutim, premijera ove opere u Beču nije izazvala oduševljenje publike. S druge strane, kada je istu operu izveo u Pragu, na poziv svoga prijatelja Franza Duscheka, postigla je ogroman uspjeh i odmah je proglašena remek djelom. Toliko je oduševila publiku, ali i same izvođače, da su zatražili da sklada jednu operu isključivo za Prag. Ta opera bila je, i danas svjetski popularna opera, *Don Giovanni*.

Nakon nekoliko uspješnih opernih premijera, na poziv cara Josipa II. preuzima manji položaj na dvoru u Beču. Iako uspješan u svojoj novoj ulozi, vođenje dvorskog ansambla te izvođenje privatnih koncerata za cara, Mozarta nije duševno ispunilo.

2.4. Posljednje godine

U rujnu 1791. godine Wolfgang Amadeus Mozart završio je svoju posljednju operu – Čarobnu frulu. Odmah nakon svoje premijere proglašena je velikim uspjehom. Iako se, nakon nesuglasica s novim carem Leopoldom II. i poteškoća habsburško – turskog rata, činilo kao da se približava svjetlu na kraju tunela, iste je godine obolio. I danas je nepoznat točan uzrok smrti ovog velikog skladatelja kao i mjesto gdje je pokopan.

Međutim, prije svoje smrti, napisao je još jedno maestralno djelo – Requiem. Naime, anonimni muškarac naručio je od Mozarta da sklada Requiem u sjećanje na njegovu pokojnu ženu. Navedeno djelo pisao je do svoje smrti i nikada ga nije u potpunosti završio. Bolestan i slab, ali odlučan završiti Requiem, sam proces skladanja ovoga djela Mozarta je doveo do potpunog ludila, utoliko da je na kraju smatrao kako ga piše sam za sebe. Umro je kao 35-godišnjak u ponedjeljak, 5. prosinca 1791. godine okružen obitelji. Pokopan je nekoliko dana kasnije bez posebnih svečanosti i pompe. Ubrzo nakon njegove smrti, i prema njegovoj želji, Mozartov Requiem završio je njegov učenik i suradnik Franz Xaver Süssmayr.

⁵ A. Kennedy, *Mozart*, str. 70

3. Čarobna frula

3.1. Općenito

Čarobnu frulu (*Die Zauberflöte*) možemo interpretirati na različite načine: ona je bajka u kojoj se moralne sile bore protiv zla; ona je politička i društvena alegorija austrijske politike kasnog osamnaestog stoljeća; ona je arhetipska priča o čovjekovom uzdizanju ka svijesti; i ona je izlaganje ideala masonstva.⁶ Upravo ta činjenica, da je navedena opera prepuna simbolike koja je praćena Mozartovom predivnom glazbom zasigurno je pridonijela njenoj velikoj popularnosti koja se održala kroz stoljeća do danas. O samoj simbolici koju možemo zamijetiti u ovom grandioznom djelu govorit ćemo nešto kasnije, no svakako treba istaknuti kako je uistinu magična mješavina plemenitih socijalnih i političkih ideja, mitologije, misterija i čarolije, ljubavi i čak komedije, a svi ti elementi zajedno genijalno su podcrtani Mozartovom izvanrednom i uzvišenom glazbom.⁷

Wolfgang Amadeus Mozart je 1791. godine napisao operu *Čarobna frula* na nagovor svog prijatelja, a ujedno i libretista navedene opere, Emanuela Schikanedera. Trebala je biti, odnosno ona to i jest, prema Schikanederovoj zamisli Singspiel (tradicionalna njemačka operna vrsta koja između pjevanih arija ima umetnute govorne dijelove) u dva čina. Obojica su se nalazili u teškoj financijskoj situaciji iz koje su izlaz vidjeli upravo u skladanju i izvođenju navedene opere. Uz to, Mozart je još od *Otmice iz Saraja*, koju je napisao nekoliko godina ranije, imao želju ponovno napisati operu na njemačkom jeziku.

Radnja opere razvila se iz orijentalne priče koja potječe iz kolekcije priča koju je objavio C.M. Wieland 1789. godine pod nazivom *Dischinnistan*.⁸ Emanuel Schikaneder, Mozart i glumac Carl Ludwig Giesecke, za kojeg se kasnije ispostavilo da je radio pod pseudonimom te da se zapravo radi o odvjetniku i profesoru mineralogije i kemije na Sveučilištu u Dublinu, surađivali su na izradi libreta. Zanimljivo, sva trojica su također bila i članovi iste masonske lože u Beču.

Premijera održana je 30. rujna 1791. godine u Schikanederovu kazalištu u Beču – Theater auf der Wieden. Mozart je sam dirigirao orkestrom, a Schikaneder se na premijeri

⁶ B. D. Fischer, *Mozart's The Magic Flute*, Miami, Opera Journeys Publishing, 2005., str. 9

⁷ B. D. Fischer, *Mozart's The Magic Flute*, str. 13

⁸ B. D. Fischer, *Mozart's The Magic Flute*, str. 14

našao u ulozi Papagena. Opera je momentalno postigla golem uspjeh i postala najveće Mozartovo operno postignuće.

3.2. Podjela likova

- Tamino, princ – tenor
- Pamina, kći kraljice noći – sopran
- Sarastro, veliki svećenik – bas
- Kraljica noći – koloraturni sopran
- Papageno, ptičar – bas
- Papagena, ptičarica – sopran
- Tri dame – sopran, mezzosopran
- Tri dječaka
- Monostatos, Sarastrov sluga – tenor
- Govornik, stari svećenik – bas
- Prvi svećenik – bas
- Drugi svećenik – tenor
- Prvi oklopnik (čuvar vatre) – tenor
- Drugi oklopnik (čuvar vode) – bas
- Zbor svećenika, robova i podanika

3.3. Sinopsis

3.3.1. Prvi čin

Princa Tamina tri dame Kraljice noći spase od strašne zvijeri, ali ptičar Papageno preuzme sve zasluge za njegovo spašavanje. Kao kaznu za laganje, dame Kraljice noći Papagenu zaključaju usta lokotom. Zatim tri dame pokažu Taminu sliku otete kćeri Kraljice noći – Pamine. Tamino se zaljubi na prvi pogled u njenu sliku te se uputi spasiti je iz ruku njena otmičara - Sarastra. Kraljica noći obeća mu pristati dati Pamininu ruku za brak, ako je naravno uspije spasiti. Tamino dobiva čarobnu frulu, Papageno čarobne zvončice te se zajedno upute prema hramu u kojem Sarastro drži Paminu. Papagenov nenadani dolazak spašava Paminu od napada Monostatosa, Sarastrova sluga. Papageno i Pamina krenu u potragu za Taminom koji

je došavši u hram Isisa i Osirisa saznao kako je Kraljica noći ta koja je zla, a ne veliki svećenik Sarastro. Papageno i Pamina sukobe se s Monostatosom i njegovim robovima, ali uz pomoć čarobnih zvonaca uspiju pobjeći. Pamina i Tamino konačno se upoznaju i odmah se zaljube.⁹

3.3.2. Drugi čin

Tamino i Papageno moraju proći nekolicinu kušnji ako žele biti prihvaćeni u bratstvo hrama Isisa i Osirisa, prva od navedenih je razdoblje tišine u kojem ne smiju ni sa kime razgovarati. Dok Pamina spava, ponovno joj prilazi Monostatos, ali ovoga puta obrani je njena majka Kraljica noći. Kraljica noći daje svojoj kćeri bodež te traži Paminu da ubije Sarastro kako bi ona mogla ponovno steći svoju moć. Monostatos se ponovno pokušava približiti Paminu, ali sada ga Sarastro uhvati na djelu. Papagenu se pak na trenutak prikaže njegova idealna družica – Papagena do koje neće moći nikada doći ako padne na nekoj od kušnji. Paminu vode do Tamina. Zajedno prolaze razne kušnje okruženi vatrom i vodom, ali, uz pomoć čarobne frule, prolaze ih sigurno. Papageno je ujedinjen s Papagenom, unatoč njegovoj nemogućnosti da izdrži kušnju tišine. Kraljica noći, tri dame i Monostatos progutani su u udaru munje dok ostali slave pobjedu svjetlosti, odnosno dobra nad tamom.¹⁰

3.4. Simbolika

3.4.1. Prosvjetljenje

Imajući na umu kako se radi o glazbenoj drami, *Čarobna frula* može se promatrati kao što bismo promatrali Sofoklovu ili Shakespeareovu dramu – u smislu teme i radnje; dramatizira važnu temu kroz kompleksnu radnju koja je organizirana, kao što je to inače slučaj, oko ključne scene u kojoj se ostvaruje katarza.¹¹ Glavna tema koja se isprepliće, odnosno što se postiže u konačnici i predstavlja katarzu jest prosvjetljenje. Mogli bismo reći da se zapravo kroz potragu individualca, na primjer kroz Taminovu potragu, za znanjem, točnije svjetlom ako gledamo tekst opere, pokušava postići prosvjetljenje.

Kako bi se istaknula ta potraga za prosvjetljenjem, odnosno znanjem, u operi se javljaju mnogi simboli koji su često suprotstavljeni jedni drugima. Tako je recimo jedna od najočitijih

⁹ Opernführer – the virtual opera house, Synopsis: Die Zauberflöte, <https://opera-guide.ch/operas/die+zauberflote/synopsis/en/> (pristup: 22. ožujka 2023.)

¹⁰ Opernführer – the virtual opera house, Synopsis: Die Zauberflöte, <https://opera-guide.ch/operas/die+zauberflote/synopsis/en/> (pristup: 22. ožujka 2023.)

¹¹ J. Waldoff, *Recognition in Mozart's Operas*, New York, Oxford University Press, 2006., str. 17

i najjasnijih simbolika ona koju predstavlja svjetlo i tama, odnosno koju predstavlja odnos Sarastra, velikog svećenika koji teži ostvarenju navedenog prosvjetljenja te spoznaje i zle Kraljice noći. Osim navedenog suprotstavljanja likova Sarastra i Kraljice noći kao dvije polarne suprotnosti, postoje i mnogi drugi simboli koje nalazimo u suprotnosti u *Čarobnoj fruli*; tako recimo dan i noć, znanje i neznanje, istina i laž, dobro i zlo, ljubav i mržnja, prijateljstvo i neprijateljstvo, oprost i osveta – svi ovi simboli stoje u suprotnosti jedan s drugim u ovoj operi.¹²

Ključna suprotnost oko koje se u konačnici odvija čitava potraga za prosvjetljenjem ipak se odigrava oko suprotnosti svjetla i tame. Tamino nam prvi zapravo postavlja tezu kako je potrebno pronaći prosvjetljenje u borbi između svjetla i tame kada tražeći članstvo u svetom redu Isisa i Ozirisa, kako bi spasio Paminu, pjeva: „O ewige Nacht? Wann wirst du schwinden?/ Wann wird das Licht mein Auge Finden?“ (O beskrajna noći! Kada ćeš završiti? Kada će moje oči vidjeti svjetlo?). Radnja se odvija ispred vrata tri hrama – hrama mudrosti, hrama razuma i hrama prirode. Scena se odvija u formi dugog i složenog recitativa praćenog orkestrom što predstavlja neobičnu pojavu u njemačkoj operi osamnaestog stoljeća.¹³ Navedena scena služi

Slika 1 – klavirski izvadak, stranice 77 i 78, taktovi 68 - 76

se ponavljanjem, i to repeticijom koja se odvija tri puta, kako bi se naglasio i stavio fokus na glavni trenutak prosvjetljenja koji doživljava Tamino. U prva dva pokušaja prolaska kroz vrata hrama, dobiva odgovor „Züruck!“ (Natrag!). Tek kod pokušaja

¹² J. Waldoff, *Recognition in Mozart's Operas*, str. 17

¹³ J. Waldoff, *Recognition in Mozart's Operas*, str. 22

Taminovu prosvjetljenju, kada on postaje svjestan činjenice da ga je Kraljica noći (tama) obmanula.

Navedeno prosvjetljenje tijekom dijaloga s Govornikom na vratima hrama odvija se, mogli bismo reći na dvije razine. Naime, nakon što je došavši do prve razine prosvjetljenja spoznao kako mu je Kraljica noći lagala i stvari nisu crno – bijele kao što ih je predstavila, ostaje mu pitanje spoznaje potpune istine. Pitanje „Wann wird das Licht mein Auge finden?“ predstavlja traženje drugog prosvjetljenja, druge spoznaje koja će potpuno raspetljati i dati smisao prvotnim saznanjima, to jest objasniti će zašto mu je Kraljica noći lagala.

3.4.2. *Ideja ravnoteže*

Kao što smo prethodno spomenuli, Sarastro i Kraljica noć u operi predstavljaju dvije krajnje suprotnosti – dobro i zlo. Stoga, upravo između ova dva ideala, Sarastra i Kraljice noći, odnosno dobra i zla, očekujemo pronaći ravnotežu.¹⁴ Jedan od načina na koji je Mozart uistinu postigao ravnotežu između ta dva lika, a samim time između principa dobra i zla koji oni predstavljaju, jest izjednačavanje broja njihovih arija. Oba lika imaju po dvije velike arije. Kraljica noći tako pjeva arije *Zum Leiden bin ich auserkoren* te *Der Hölle Rache kocht in meinem Herzen*, a Sarastro *O Isis und Osiris* i *In diesen heil'gen Hallen*. Također, ove arije kronološki se međusobno isprepliću, odnosno nakon što Kraljica noći otpjeva ariju, sljedeći je nastup Sarastra sa svojom arijom te se ista situacija ponavlja s druge dvije arije. Na taj način možemo vidjeti kako nijedan od dva suprotstavljena ideala nema prevagu nad drugim. Iako, važno je primijetiti kako Sarastro, odnosno svjetlo, dobrota, ima zadnju riječ jer se ovaj „dijalog arija“ završava njegovom arijom *In diesen heil'gen Hallen*.

Ravnoteža se u *Čarobnoj fruli* ostvaruje i na nekoliko drugih načina. Strana dobra ima tri dobroćudna duhovna vodiča (tri dječaka) i tabor zla također ima tri zla duhovna vodiča (tri dame).¹⁵ Na kraju opere također imamo dva braka: Tamino/Pamina i Papageno/Papagena; imamo i dva instrumenta čarolije – frulu i zvončice.¹⁶ Ipak mogli bismo reći kako je najvažnija ravnoteža koju možemo primijetiti u ovoj operi ona koju predstavlja lik Sarastra, točnije koju predstavlja njegova zadaća. Sarastro je tu kako bi kao

¹⁴ D. Raymundo Grant, *Die Zauberflöte and the Moral Law of Opposing Forces*, Ph. D. diss., Ann Arbor, ProQuest LLC, 2012., str. 147

¹⁵ D. Raymundo Grant, *Die Zauberflöte and the Moral Law of Opposing Forces*, str. 147

¹⁶ D. Raymundo Grant, *Die Zauberflöte and the Moral Law of Opposing Forces*, str. 147

dobrotvor potaknuo ljudske vrline, ali i također kako bi znao primjerenom kaznom obuzdati njihove poroke.

3.4.3. Simbolika broja tri

Mozart u *Čarobnoj fruli*, pod utjecajem pokreta Slobodnog zidarstva čiji je bio član, koristi broj tri, odnosno fokusira određene glazbene dijelove, ali i samu radnju opere oko „magičnog“ broja tri. Broj tri veoma je značajan za slobodnozidarski pokret. Na primjer u Slobodnom zidarstvu postoje tri stupnja napredovanja, a čak se i prva faza napredovanja sastoji od tri stupnja. Također, Slobodno zidarstvo poznaje tri najviša i najvrjednija pojma: volju, mudrost i inteligenciju.

Veoma očit primjer gdje se Mozart koristi navedenom simbolikom broja tri jest već spomenuti odnos tri dječaka kao tri donositelja dobrote, i tri dame kao tri predstavnice zla. Također, kada Tamino dolazi pred hram Isisa i Osirisa u potrazi za Paminom tamo ga čekaju ne jedna, već troja vrata – vrata za ulazak u hram mudrosti, hram razuma i hram prirode.

Analizirajući glazbenu strukturu djela, broj tri se pojavljuje već u samoj uvertiri. Osim što opera započinje u Es – duru, tonalitetu s tri predznaka, uvertira započinje sa tri uzlazna akorda između svakog od kojih je napisana pauza pod koronom. Navedeni akordi prve su note čitave *Čarobne frule*. Oni svojim tonom nagovještaju kako je opera monumentalna simbolična konstrukcija.¹⁷ Također, u drugom dijelu uvertire, gdje u režiji Krešimira Dolenčića u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu na scenu stupa princ Tamino, opet se pojavljuju tri vebna uzlazna akorda. Zanimljivo je spomenuti i kako opera završava ponovno u Es – duru, dakle tonalitetu s tri predznaka. U toj činjenici ne samo da se očituje simbolika broja tri već i Mozartova težnja za postizanjem ravnoteže u ovome djelu.

¹⁷ D. Raymundo Grant, *Die Zauberflte and the Moral Law of Opposing Forces*, str. 148

Die Zauberflöte

Wolfgang Amadeus Mozart
Klavierauszug/Piano reduction: Martin Schelhaas

Ouverture
Adagio

Flauti
Oboi
Clarineti
Fagotti
Corni
Clarini
Tromboni
Timpani
Archi

Slika 2 – klavirski izvadak, stranica 1, taktovi 1 – 5

Adagio

Flauti

BA 4553a

Slika 3 – klavirski izvadak, stranica 4, taktovi 95 -102

3.4.4. Elementi Slobodnog zidarstva

Spomenuli smo kako su Mozart i Schikaneder obojica bili pripadnici iste masonske lože u Beču. Upravo zato ne iznenađuje nas činjenica što plod njihove suradnje obiluje elementima i značajkama slobodnozidarskog pokreta. Kroz analizu simbolike koju pronalazimo već smo spomenuli mnoge od njih, ali sada ćemo ih ovdje objediniti u jednu cjelinu.

Prethodno smo spomenuli važnost koju broj tri nosi u Slobodnom zidarstvu te smo mogli primijetiti kako taj značaj broja tri Mozart prenosi u *Čarobnu frulu* kroz: trostruki akord, upotrebom tonaliteta s tri predznaka, suprotstavljanjem tri lika dobra i tri lika zla te stvaranjem hrama Isisa i Osirisa s trojim vratima. Također, u ovom kontekstu spomenimo i kako se prva Papagenova arija sastoji od tri strofe.

Osim naglaska na broju tri, još neki od prisutnih elemenata koji su bliski Slobodnom zidarstvu su svakako: suprotstavljanje svjetlosti nasuprot tame, odnosno potraga za prosvjetljenjem, prolazak specifičnih kušnji u sceni gdje Tamino i Papageno pokušavaju pristupiti redu Isisa i Osirisa te upotreba raznih prirodnih elemenata kao što su vatra i voda.

4. Tamino

4.1. Uloga

Princ Tamino glavna je tenorska uloga Mozartove *Čarobne frule*. Iako bi mogao biti u potpunosti zadovoljan svojim životom, jer ipak je on princ koji vlada velikim kraljevstvom, Tamina muče dvije stvari. Njegov prvi problem jest što ga na samom početku opere proganja opaka velika zmija, a drugi problem koji ga muči, iako ne tako očit na samom početku opere, jest što još nije pronašao ljubav. Od zlog čudovišta spašavaju ga tri dame, pomoćnice još podmuklije i opakije Kraljice noći. One mu pomažu pronaći i ljubav jer Tamino se zaljubljuje u sliku Pamine, kćeri Kraljice noći, koju mu one pokazuju odmah na početku prvoga čina. Zaljubljen i naivan odlučuje spasiti Paminu od zlotvora koji ju je oteo – Sarastra, ali na svome putu otkriva kako nije sve kako se čini na prvi pogled.

Osim ljubavi koja se u Čarobnoj fruli pojavljuje kao jedna od glavnih tema, Taminova uloga isprepliće se i oko jedne manje primjetne teme. Naime, radi se o postajanju boljom osobom prolazeći kroz razne kušnje; uostalom, bilo bi pomalo dosadno kada bi ljubav Tamina i Pamine bila lako ostvariva; umjesto toga, on mora proći teške izazove, odnosno kušnje kako bi se dokazao dostojnim Paminine ljubavi.¹⁸

4.2. *Dies Bildnis ist bezaubernd schön*

Glavna tenorska arija, to jest glavna Taminova arija, u Mozartovoj *Čarobnoj fruli* je *Dies Bildnis ist bezaubernd schön* (*Ovaj portret je očaravajuće lijep*). Arija je skladana u tonalitetu Es – dura, jednako kao i početak uvertire i kraj opere. Što se tiče interpretacije i vokalnog izvođenja ove arije vrlo je važno da su tonovi prilikom pjevanja međusobno povezani i nanizani kako bi se postigla mekoća u izvođenju i istaknula nježnost koju Tamino osjeća prema Pamini i želi iznijeti kroz ovu ariju.

Vrhunac vokalno – tehničke interpretacije postiže se na kraju arije kada princ pjeva: „und ewig wäre sie dann mein“ (i tada vječno bi bila moja) gdje je važno postići intenzitet kako bi se dokazala njegova odlučnost i predanost Pamini. Kako bi se dodatno naglasila ta odlučnost i emocija, Mozart je isti tekst ponovio pet puta na različite melodijske varijacije.

¹⁸ J. Stark, *Tamino, Who Are You?*, <https://starkconductor.com/tamino/> (pristup: 27. ožujka 2023.)

Još nešto što treba napomenuti jest kako je režija scene u kojoj Tamino izvodi navedenu ariju, upravo zbog vokalne i interpretacijske složenosti notnog zapisa, statična i mirna te se naglasak stavlja na emocije koje tenor treba prenijeti publici.

Slika 4 – klavirski izvadak, stranica 35, taktovi 50 - 59

4.3. Drugi vokalno – tehnički zahtjevi uloge

Jedan od zahtjevnijih dijelova uloge je sam početak prvoga čina gdje Tamina progoni velika zmija. On zaziva u pomoć pjevajući: „Zu Hilfe! Zu Hilfe! Sonst bin ich verloren!“ (U pomoć! U pomoć! Izgubljen sam!). Obično uz veoma aktivnu režiju u kojoj je potrebno dočarati strah prvotni zazivi u pomoć su iscrpljujući kada se pokuša postići lijepa pjevačka linija te fraza izvesti uz prikladnu dinamiku. Osobno smatram kako je početak zapjeva u pomoć potrebno izvesti u piano dinamici te prema kraju fraze napraviti crescendo. Navedena fraza ponavlja se dva puta, a oba puta najviši tonovi koje tenor treba postići su poprilično izazovni za izvođenje kada se radi o prvim otpjevanim taktovima opere uopće. Radi se o tonovima g^1 i as^1 u zvučnom zapisu, te g^2 i as^2 u notnom zapisu. Imao sam prilike izvoditi Tamina u dvije različite operne produkcije, u produkciji Hrvatskog narodnog kazališta Ivana pl. Zajca i u produkciji Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Riječka režija redateljice Renate Carole Gatice zahtijevala je od mene mnogo fizičkog napora na početku opere, odnosno trčanja kroz začaranu šumu, što mi je navedene početne fraze učinilo veoma napornim. Za razliku od toga, režija Krešimira Dolenčića u

Zagrebu imala je nešto mirniji režijski početak uloge Tamina i omogućila mi je da pjevački iskoristim svoj maksimum.

16 TAMINO
Tam. Zu Hil - fe! zu Hil - fe! sonst bin ich ver -
piano p f p

20
Tam. - lo - ren, zu Hil - fe! zu Hil - fe! sonst bin ich ver -
piano f p

23
Tam. - lo - ren, der lis - ti - gen Schlan - ge zum Op - fer er - ko - ren - barm -
piano tr

BA 4553a

Slika 5 – klavirski izvadak, stranice 10 i 11, taktovi 16 – 25

U kvintetima *Die Königin begnadigt dich* i *Wie? Wie? Wie?* koje Tamino izvodi s tri dame Kraljice noći i Papgenom potrebno je komorno muzicirati i obratiti pažnju na ostale glasove kako se u nijednom trenutku tenor i boja njegova glasa ne bi pretjerano isticali u odnosu na druge glasove. Dakle, treba slušati kolege koji pjevaju ostale uloge i prilagoditi se kako bi kvinteti zvukovno bili zaokružena i potpuna cjelina. Isto tako, u recitativu *Die Weisheitslehre dieser Knaben* vrlo je bitna suradnja sa orkestrom. Važno je osjetiti ritam recitativa te dužinu pauze između nastupa orkestra i zapjeva Tamina. Time se postiže sinergija tenora i orkestra koja recitativ čini interpretacijski i glazbeno smisljeno zaokruženim. U dijelu recitativa gdje Tamino razgovara sa Govornikom važno je biti vokalno energičan i egzaktn čime tenor naglašava svoje emocije te time postiže glazbeno – interpretacijsku suprotnost naspram smirenog i produhovljenog tona Govornika.

166 TAMINO
Wie stark ist nicht dein Zauberton, weil...

170
hol - de - Flö - te, hol - de Flö - te durch - dein

173 (spielt)
Spie - len selbst wil - de Tie - re Freu - de füh - len.

* T. 172, Tamino, 2. Hälfte: ossia durch - dein ; vgl. T. 184.

Slika 6 – klavirski izvadak, stranica 87, taktovi 166 - 175

Još jedan vrlo zahtjevan dio uloge javlja se prije samog raspleta radnje u dijelu je s Paminom i dva oklopnika *Wir wandeln durch des Tones Macht*. Tamino u melodijskoj figuraciji tri puta doseže ton a1 što zahtjeva ispravno korištenje zraka te vokalno – tehničke pozicije tona. Vrlo je važno rasporediti energiju u fraziranju kako bi kompletni glazbeni izražaj kvarteta bio homogen i uravnotežen.

206
325
komm und spiel die Flö-te an! Sie lei-te uns auf - graü-ser Bahn. Wir wan - deln durch des
TAMINO
Wir wan - deln

1. G.M.
1. GEHÄRNISCHTER MANN
Ihr wan - delt

2. G.M.
2. GEHÄRNISCHTER MANN
Ihr wan - delt

333
Pam.
To - nes Macht froh durch des To - des dös - tre Nacht.

Tam.
durch - des To - nes Macht froh durch des To - des dös - tre Nacht. Wir

1. G.M.
durch - des To - nes Macht froh durch des To - des dös - tre Nacht.

2. G.M.
durch - des To - nes Macht froh durch des To - des dös - tre Nacht.

Slika 7 – klavirski izvadak, stranica 206, taktovi 325 - 339

I ariozo *Wie stark ist nicht dein Zauberton* iako kratak vrlo je zahtjevan zbog poletnih melodijskih linija oko drugog vokalnog prijelaza (secondo passagio) tenorskog glasa. Na samom kraju ariozna tempo je Presto što zahtjeva veliku koncentraciju kao i dobru pjevačku kondiciju koja se očituje u dobroj podržanosti tjelesnih mišića.

4.4. *Iskustvo izvođenja uloge*

Velika razlika je kada se u nekom opernom projektu sudjeluje od njegova začetka od uskakanja u režiju već završene opere. U riječkom projektu Čarobne frule imao sam prilike sudjelovati od samog stvaranja režije i postavljanja opere na scenu, dok sam u Zagrebu ušao u prethodno režiranu ulogu koja je svoju premijeru doživjela već ranije. Također, obje režije iste opere dijametralno su različite. Režija ovoga djela u Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci redateljice Renate Caorle Gaticice zamišljena je kao predstava koja teži opernu umjetnost, osim učiniti zanimljivom odraslima, približiti djeci te stvoriti novu generaciju publike. Osmišljena kao putovanje kroz čarobni svijet naglasak stavlja na tijelo i vizualni aspekt. S druge strane, režija Krešimira Dolencića u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu posjeduje realne elemente kao što je izbjeglički kamp koji se pojavljuje za vrijeme uvertire prije samog odlaska u magičnu dimenziju. Cilj zagrebačke režije jest, jednako kao i Mozartov i Schikanederov, postići katarzu kod publike i gledatelje poslati kući s novim promišljanjem svijeta.

U riječkoj produkciji imao sam prilike detaljno raditi na ulozi s maestrom Valentinom Egelom. Na zajedničkim probama radili smo na tome da ostvarimo određenu kvalitetu izvođenja i interpretacije uloge. Radili smo na elementima glazbene izražajnosti što podrazumijeva što preciznije izvođenje melodije, ritma, dinamike, tempa i artikulacije. Maestro Egel posebice je vodio računa o izgovoru libreta, jer je i sam izvorni govornik njemačkog jezika, kao i pravilnog naglašavanja doba u Mozartovom stilu i glazbenoj epohi u kojoj je živio. Najiscrpnije smo radili na ariji *Dies Bildnis ist bezaubernd schön* te sam za njezino izvođenje dobio najviše smjernica i savjeta. Primjerice, u 7. taktu arije maestro je sugerirao dinamiku u pianissimu (pp), kako bi se postigao kontrast sa frazom u 10. taktu u forte (f) dinamici. U istim taktovima zahtjevao je naglasak na prvoj dobi kako bi više do izražaja došla riječ *fühl* (osjećam) u 8. i 9. taktu te riječ *Götterbild* (Božanska slika) u 10. taktu. Tako postizemo kontrast u dva sloja, u smislu dinamike i smislu naglašavanja. Vodio je i računa o tome da su svi zapjevi lirski i mekani kako bi se tokom cijele arije ostavljao dojam topline i nježnosti što su glavni osjećaji koje valja prenijeti publici.

5
Tam. noch kein Au-ge je ge-sehn. Ich fühl' es, ich fühl' es, wie dies Göt-ter-bild mein

Cor.
sfp

10

Slika 8 – klavirski izvadak, stranica 32, taktovi 5 – 9

U zagrebačkoj produkciji surađivao sam s maestrom Srbom Dinićem. Iako smo imali samo nekoliko muzičkih proba, radili smo na protočnosti uloge te na odgovarajućim tempima pojedinih glazbenih dijelova. Maestro Dinić je isto tako inzistirao na interpretacijskoj dosljednosti uloge, posebice arije. Potaknulo me je na razmišljanje što je predložio da u samom prvom zapjevu arije naglaske i dinamiku napravim obrnutim slijedom nego što sam bio naučen iz riječke produkcije. Riječ Dies (ovaj) nalazi se na drugom dijelu dobe 3. takta, dok se riječ Bildnis (portret) nalazi na prvoj dobi 4. takta. Zamišljeno je da se fraza izvodi s naglašenom riječi Dies u forte dinamici a riječ Bildnis u piano dinamici. Zaključio sam da se tako postiže naglašavanje glazbenog sadržaja u obrnutom smislu što je u mojim mislima otvorilo vrata prema jednoj novoj, glazbeno – interpretacijskoj sferi.

Vierter Auftritt

TAMINO, PAPAGENO.

No. 3 Aria

Larghetto

TAMINO Dies Bild - nis ist be-zau-bernd schön, wie

Clarinetti
Fagotti
Corni
Archi

p
Tutti
Archi
Flati

Slika 9 – klavirski izvadak, stranica 32, taktovi 1 – 5

5. Zaključak

Wolfgang Amadeus Mozart jedan je od najvećih skladatelja u povijesti. Kao „čudo od djeteta“ njegov glazbeni put oblikovan je brojnim poteškoćama i utjecajima s kojima se susretao na svojim putovanjima Europom. Njegove skladbe, pa tako i opere, oblikovane su prema načelima i principima koja je Mozart poštovao u svome životu. Tako recimo, *Čarobna frula* obiluje obilježjima pokreta Slobodnih zidara čiji je Mozart bio dugogodišnji član.

Čarobna frula i danas, nakon dva stoljeća, jedna je od najpopularnijih opera u svijetu, a svakako je najpopularnija od svih Mozartovih opera. Pisana je u formi Singspiela u dva čina. Priča koju ona tematizira univerzalna je i bezvremenska. Osim što je na prvi pogled vidljiva tema neostvarene ljubavi nešto što „nikad ne izlazi iz mode“ i ono što ova opera tematizira simbolički, a to je borba između dobra i zla te potraga za znanjem, saga je koja ne poznaje granice vremena.

Tamino, princ koji je u potrazi za ljubavi i prosvjetljenjem, glavna je tenorska uloga *Čarobne frule*. Njegova glavna arija je *Dies Bildnis ist bezaubernd schön*, a njeno izvođenje zahtjeva od tenora da ima lijepi legato i zna ostvariti mekoću u pjevanju. Također, nije nimalo lak zadatak za tenora ni prenijeti emocije koje ona sakriva. Svaki put kada radiš istu ulogu naučiš nešto novo te ju gledaš na drugačiji način. Također, rad na ulozi s različitim glazbenicima pridonosi posebnosti svake pojedine predstave. Ova uloga iako prikladna za mladog i zvonkog tenora, nije nimalo lagana. Ona dolazi s brojnim vokalno – tehničkim izazovima koji ako se ostvare dobro predstavljaju odličan temelj za daljnji umjetnički rad u operi.

6. Literatura

- 1) Berk M.F.M, *The Magic Flute: An Alchemical Allegory*, Leiden, Brill Academic Publishing, 2004.
- 2) Fischer B. D., *Mozart's The Magic Flute*, Miami, Opera Journeys Publishing, 2005.
- 3) Garafallo D., *Mozart's Die Zauberflöte: A kingdom of notes and numbers*, MA diss., Ann Arbor, ProQuest LLC, 2016.
- 4) Kennedy A., *Mozart: Requiem of a genius*, 1. izdanje, New York, Fritzen Media, 2016.
- 5) Kerst F. i Krehbiel H., *Mozart: The Man and the Artist as Reveald in His Own Words*, Oxford, The Project Gutenberg Literary Archive Foundation, 2003.
- 6) Opernführer – the virtual opera house, *Synopsis: Die Zauberflöte*, <https://opera-guide.ch/operas/die+zauberflote/synopsis/en/> (pristup: 22. ožujka 2023.)
- 7) Raymundo Grant D., *Die Zauberflöte and the Moral Law of Opposing Forces*, Ph.D. diss., Ann Arbor, ProQuest LLC, 2012.
- 8) Stark J., *Tamino, Who Are You?*, <https://starkconductor.com/tamino/> (pristup: 27.ožujka 2023.)
- 9) Waldoff J., *Recognition in Mozart's Operas*, New York, Oxford University Press, 2006.

7. Prilozi

Slika 1 – klavirski izvadak, stranice 77 i 78, taktovi 68 – 76

Slika 2 – klavirski izvadak, stranica 1, taktovi 1 – 5

Slika 3 – klavirski izvadak, stranica 4, taktovi 95 – 102

Slika 4 – klavirski izvadak, stranica 35, taktovi 50 - 59

Slika 5 – klavirski izvadak, stranice 10 i 11, taktovi 16 – 25

Slika 6 – klavirski izvadak, stranica 87, taktovi 166 – 175

Slika 7 – klavirski izvadak, stranica 206 , taktovi 325 - 339

Slika 8 – klavirski izvadak, stranica 32, taktovi 5 – 9

Slika 9 – klavirski izvadak, stranica 32, taktovi 1 – 5